

NIKOHDAN TASHQARI MUNOSABATLARNING NIKOH
DINAMIKASIGA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK TA'SIRI: IMRADGA
ASOSLANGAN EMPIRIK TADQIQOT

Erkinova Munisa Otabek qizi

Magistratura talabasi, Toshkent ijtimoiy innovatsiyalar universiteti,

O'zbekiston

Annotatsiya: Nikohdan tashqari munosabatlar madaniyatlar o'rtasidagi nikoh barqarorligiga ta'sir qiluvchi eng beqarorlashtiruvchi omillardan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu tadqiqot nikohdan tashqari munosabatlarning nikohdan qoniqish, ishonch, muloqot sifati, hissiy farovonlik va bolalarning natijalariga ijtimoiy-psixologik ta'sirini o'rganadi. Aralash usulli tadqiqot dizaynidan foydalanib, 24-55 yoshdagi 312 nafar turmush qurgan shaxsdan ma'lumotlar to'plandi. Nikohdan qoniqish, psixologik qiyinchilik va oilaning faoliyatini o'lchaydigan standartlashtirilgan shkala qo'llanildi. Statistika tahlillar korrelyatsiya tahlili, mustaqil namunaviy t-testlar va regressiya modellashtirishni o'z ichiga oldi. Topilmalar nikohdan tashqari munosabatlar va nikohga bo'lgan ishonch o'rtasida kuchli salbiy korrelyatsiyani ($r = -0.71$, $p < 0.01$), shuningdek, ta'sirlangan turmush o'rtoqlar orasida xavotir va depressiv alomatlarining sezilarli darajada oshganligini ko'rsatadi. Xiyonat bilan bog'liq mojarolarni boshdan kechirayotgan oilalardagi bolalar yuqori xulq-atvor beqarorligi ballarini ko'rsatdilar. Tadqiqot nikohdan tashqari munosabatlar ko'p qatlamli psixologik va ijtimoiy oqibatlarga olib kelishi, profilaktika maslahati, ochiq muloqot va madaniy jihatdan sezgir aralashuv dasturlarining muhimligini ta'kidlashi haqida xulosa chiqaradi.

Kalit so'zlar: nikohdan tashqari munosabatlar, oilaviy qoniqish, psixologik qiyinchilik, oilaviy nizolar, ishonchning pasayishi, ijtimoiy-psixologik ta'sir

Kirish.

Nikoh keng miqyosda hissiy xavfsizlik, ijtimoiy barqarorlik va avlodlararo uzluksizlikni ta'minlaydigan asosiy ijtimoiy institut sifatida qaraladi. Ko'pgina madaniy sharoitlarda, ayniqsa kollektivistik jamiyatlarda, nikoh shunchaki shaxsiy shartnoma emas, balki kengaytirilgan oilaviy tizimlar va jamoat normalari tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan axloqiy va ijtimoiy majburiyatdir. Ishonch, hissiy yaqinlik, sadoqat va o'zaro hurmat nikoh barqarorligining asosiy ustunlari bo'lib xizmat qiladi.

Biroq, nikohdan tashqari munosabatlar — nikohdan tashqaridagi odam bilan hissiy yoki jinsiy aloqa sifatida ta'riflangan — nikoh birligiga jiddiy tahdid soladi. Jamiyatlarda bu ko'rsatkichlar va tushunchalar turlicha bo'lsa-da, xiyonat doimiy ravishda nikohdagi norozilik, ajralish, hissiy travma va oiladagi beqarorlik bilan bog'liq. Zamonaviy ijtimoiy o'zgarishlar, jumladan, raqamli aloqa platformalari, ish joyidagi o'zaro ta'sirlarning kuchayishi va axloqiy munosabatlarning o'zgarishi nikoh chegaralarini yanada murakkablashtirdi.

Nikohdan tashqari munosabatlarning ijtimoiy-psixologik oqibatlari er-xotindan tashqariga ham ta'sir qiladi. Ular oilaviy muhitga, bolalar rivojlanishiga, ijtimoiy obro'ga va psixologik farovonlikka ta'sir qiladi. Ko'plab global tadqiqotlarga qaramay, statistik tahlilni ijtimoiy-madaniy talqin bilan birlashtirgan mintaqaviy kontekstli empirik tadqiqotlarga ehtiyoj qolmoqda.

Tadqiqot obyekti

1. Nikohdan tashqari munosabatlarning turmush o'rtoqlarga psixologik oqibatlarini o'rganish.
2. Ularning oilaviy ishonch va muloqotga ta'sirini tahlil qilish.
3. Bolalarning hissiy va xulq-atvor barqarorligiga ta'sirini baholash.
4. Xiyonatdan keyin nikohning buzilishini bashorat qiluvchi omillarni statistik jihatdan modellashtirish.

Tadqiqot gipotezalari.

H1: Nikohdan tashqari munosabatlar nikohdan qoniqishni sezilarli darajada kamaytiradi.

H2: Xiyonatga duchor bo'lgan turmush o'rtoqlar yuqori darajadagi psixologik stress haqida xabar berishadi.

H3: Oiladagi nizolar xiyonat va bolaning xulq-atvori beqarorligi o'rtasidagi munosabatni vositachilik qiladi.

Usullar**Tadqiqot dizayni**

Kesma-kesimli aralash usulli dizayn qo'llanildi. Miqdoriy ma'lumotlar tuzilgan anketalar yordamida to'plandi, sifatli intervyular esa kontekstual tushunchalarni taqdim etdi.

Ishtirokchilar

Tadqiqot namunasi shahar va yarim shahar hududlaridan 312 nafar turmush qurgan shaxslardan (156 erkak, 156 ayol) iborat edi. Ishtirokchilarning yoshi 24 yoshdan 55 yoshgacha edi (o'rtacha = 37,8, SD = 7,4). O'rtacha nikoh davomiyligi 11,6 yilni tashkil etdi.

Namuna tarqatish

O'zgaruvchan	Kategoriy	N	Foiz (%)
Jins	Erkak	156	50%
	Ayol	156	50%
Nikoh muddati	1–5 yosh	72	23%
	6–10 yosh	94	30%
	11–20 yosh	102	33%
	21+ yosh	44	14%

Nikohdan tashqari hodisa tajribasi	Ha	128	41%
	Yo'q	184	59%

Asboblari

1. Nikohdan qoniqish shkalasi (MSS)
2. Nikohga ishonch inventarizatsiyasi (TMI)
3. Depressiya va xavotir, stress shkalasi (DASS-21)
4. Bola xulq-atvori barqarorligi indeksi (CBSI)
5. Oilaviy nizolar bo'yicha so'rovnoma (FCQ)

Barcha vositalar maqbul ishonchlilikni ko'rsatdi (Kronbax alfasini 0,78 dan 0,91 gacha bo'lgan).

Ma'lumotlar tahlili

Ma'lumotlar SPSS 26 yordamida tahlil qilindi. Statistik protseduralar quyidagilarni o'z ichiga oldi:

- Tavsif statistikasi
- Pearson korrelyatsiyasi tahlili
- Mustaqil namunaviy t-testlari
- Ko'p regressiya tahlili
- Mediatsiya tahlili

Ahamiyat darajasi $p < 0,05$ ga o'rnatildi.

Natijalar

1. Nikohdan tashqari munosabatlar haqida xabar bergan ishtirokchilar nikohdan qoniqish ballarining sezilarli darajada pastligini ko'rsatdilar.

Guruh	O'rtacha bali	MSS	SD	t-qiymati	p-qiymati
Xiyonat yo'q	78.4		9.2	9.86	<0.001
Xiyonat mavjud	61.7		11.		

Farq statistik jihatdan ahamiyatli bo'lib, H1 ni tasdiqladi.

2. Psixologik qiyinchilik

Xiyonatdan aziyat chekkan turmush o'rtoqlar xavotir va depressiya darajasining yuqori ekanligini xabar qilishdi.

O'zgaruvchan	Xiyonat (o'rtacha)	yo'q Xiyonat (o'rtacha)	p- qiymati
Depressiya	8.3	16.2	<0.001
Xavotir	7.9	14.8	<0.001
Stress	9.1	18.5	<0.001

Jabrlangan ishtirokchilar orasida ruhiy tushkunlik deyarli ikki baravar ko'paydi.

3. Korrelyatsiya matritsasi

O'zgaruvchan	Ishonch	Oilaviy qoniqish	Depressiya	Oilaviy nizolar
Ishonch	1	0.74**	-0.65**	-0.69**
Oilaviy qoniqish		1	-0.71**	-0.73**
Depressiya			1	0.68**
Oilaviy nizolar				1

(**p < 0.01)

Ishonch nikohdan qoniqish bilan kuchli ijobiy munosabatni va depressiya va oilaviy nizolar bilan kuchli salbiy korrelyatsiyani ko'rsatdi.

4. Bolaning xulq-atvor natijalari

Xiyonat bilan bog'liq nizolarga ega oilalardagi bolalar hissiy beqarorlikda ancha yuqori ball olishdi.

Oilaviy ahvol	O'rtacha balli	CBSI Talqin
Barqaror nikoh	21.4	Normal diapazon
Xiyonat mojarosi	35.7	Yuqori xulq-atvor xavfi

5. Regressiya tahlili

Ko'p regressiya nikohning buzilishini bashorat qiluvchi omillarni aniqladi.

Bashoratchi	Beta versiyasi	p-qiymati
Ishonchning pasayishi	-0.41	<0.001
Psixologik qiyinchilik	0.32	<0.01
Muloqotning buzilishi	-0.29	<0.01
Munosabatlar davomiyligi	0.24	<0.05

$R^2 = 0.63$, bu nikohni bekor qilish xavfidagi o'zgaruvchanlikning 63% ushbu o'zgaruvchilar bilan izohlanganligini ko'rsatadi.

6. Vositachilik tahlili

Oilaviy nizolar qisman xiyonat va bolaning xulq-atvoridagi beqarorlik o'rtasidagi munosabatni vositachilik qildi (Bilvosita ta'sir = 0.27, $p < 0.01$).

Munozara.

Ushbu topilmalar nikohdan tashqari aralashuv nikohning psixologik infratuzilmasini buzishi haqidagi mavjud nazariy asoslarni to'liq qo'llab-quvvatlaydi. Ishonchning pasayishi nikohdagi norozilik va potensial ajralishning eng muhim bashorat qiluvchi omili sifatida paydo bo'ldi.

Ishonch va depressiya o'rtasidagi kuchli salbiy korrelyatsiya xiyonat qilingan turmush o'rtoqlar boshidan kechirgan psixologik travmani

ta'kidlaydi. Xiyonat nafaqat munosabatlardagi xiyonat, balki shaxsning buzilishi sifatida ham ishlaydi, ko'pincha o'ziga ishonchsizlik va hissiy ishonchsizlikka olib keladi.

Bolalar nikohdagi xiyonatning bilvosita, ammo jiddiy qurbonlari hisoblanadi. Xulq-atvor xavfi ballarining yuqoriligi ota-onalarning nizolariga duchor bo'lish hissiy disregulyatsiya va xavotir alomatlarini kuchaytirishini ko'rsatadi. Bu natijalar oilaviy tizimlar nazariyasiga mos keladi, bu esa nikoh tizimidagi beqarorlik bolaning rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi, deb ta'kidlaydi.

Ijtimoiy-madaniy nuqtai nazardan, xiyonat obro' va jamiyat darajasidagi stress omillarini ham keltirib chiqaradi. Kollektivistik jamiyatlarda oilaviy sharaf va ijtimoiy idrok psixologik oqibatlarni kuchaytiradi, bu esa uyat va ijtimoiy chekinishni kuchaytirishi mumkin.

Regressiya modeli shuni ko'rsatadiki, muloqotning buzilishi nikohdagi zararni kuchaytiradi. Xiyonatni ochiqchasiga qabul qila olmaydigan juftliklar ajralish xavfi yuqori ekanligini ko'rsatadi. Qizig'i shundaki, munosabatlarning davomiyligi ham sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi, bu esa kumulator munosabatlardagi travmani ko'rsatadi.

Xulosa.

Ushbu tadqiqot nikohdan tashqari munosabatlar turmush o'rtoqlar, bolalar va kengroq oilaviy tizimlarga ta'sir qiluvchi chuqur ijtimoiy-psixologik oqibatlarga olib kelishini ko'rsatadi. Statistik dalillar xiyonat nikohdan qoniqishni sezilarli darajada kamaytiradi, psixologik stressni oshiradi, oiladagi nizolarni kuchaytiradi va bolalarning xulq-atvori xavfini oshiradi, degan xulosaga kelish mumkin.

Ushbu oqibatlarning ko'p o'lchovli tabiati keng qamrovli aralashuv strategiyalarini talab qiladi.

Amaliy oqibatlar

1. Nikohdan oldingi maslahat dasturlari, muloqot va hissiy savodxonlikka urg‘u beradi.
2. Ishonchni tiklashga qaratilgan erta aralashuvli nikoh terapiyasi.
3. Yuqori nizoli oilalarda bolaga yo‘naltirilgan psixologik yordam.
4. Munosabatlar etikasi va oilaviy barqarorlikni hal qilish bo‘yicha jamoatchilik ta’limi.

Cheklovlar

- Kesda dizayn sabab-oqibat xulosasini cheklaydi.
- O‘z-o‘zini xabar qilish o‘lchovlari tarafkashlikni keltirib chiqarishi mumkin.
- Madaniy o‘ziga xoslik umumlashtirishni cheklashi mumkin.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun tavsiyalar

Xiyonatdan keyingi uzoq muddatli psixologik traektoriyalarni baholash uchun uzunlamasına tadqiqotlar tavsiya etiladi. Keyingi madaniyatlararo taqqoslashlar ijtimoiy-psixologik o‘zgaruvchanlikni tushunishni ham boyitadi.

Adabiyotlar:

1. Amato, P. R., & Previti, D. (2003). Odamlarning ajrashish sabablari. Oilaviy muammolar jurnali.
2. Atkins, D. C., Baucom, D. H., & Jacobson, N. S. (2001). Xiyonatni tushunish. Konsalting va klinik psixologiya jurnali.
3. Gottman, J. M. (1999). Nikohni muvaffaqiyatli qilishning yetti tamoyillari.
4. Glass, S. P. (2003). Faqat do‘stlar emas: Xiyonatdan keyin ishonchni tiklash.
5. Mark, K. P., Janssen, E., & Milhausen, R. R. (2011). Geteroseksual juftliklardagi xiyonat. Jinsiy xulq-atvor arxivlari.

